

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
імені М.П. Драгоманова**

**УЛУНОВА ГАННА ЄВГЕНІВНА**

**УДК 159.922:37.018.32**

**ПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЯ УСКЛАДНЕНОГО СПІЛКУВАННЯ  
В УЧНІВ ШКІЛ – ІНТЕРНАТІВ**

**19.00.07 – педагогічна та вікова психологія**

**АВТОРЕФЕРАТ  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата психологічних наук**

**КИЇВ - 2006**

**Дисертацією є рукопис.**

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

**Науковий керівник** – кандидат психологічних наук, професор  
**ДОЛИНСЬКА ЛЮБОВ ВАСИЛІВНА,**  
Інститут історії та філософії педагогічної освіти  
Національного педагогічного університету імені  
М.П. Драгоманова, завідувач кафедри психології.

**Офіційні опоненти:** доктор психологічних наук, професор,  
член-кореспондент АПН України  
**ТАТЕНКО ВІТАЛІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ,**  
Інститут соціальної і політичної психології  
АПН України, головний науковий співробітник  
лабораторії методології психосоціальних і  
політико-психологічних досліджень;

кандидат психологічних наук, доцент  
**ХОМИЧ ГАЛИНА ОЛЕКСІЇВНА,**  
Переяслав-Хмельницький державний педагогічний  
університет імені Г. Сковороди,  
доцент кафедри загальної і практичної психології.

**Провідна установа** - Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН  
України, лабораторія психології особистості, м. Київ.

Захист відбудеться 3 березня 2006 р. о 14.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 2 лютого 2006 р.

Вчений секретар спеціалізованої  
вченої ради

Л.І. Фомічова

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність дослідження.** Входження української освіти в європейський освітній простір є важливою складовою загального процесу європейської інтеграції України. Досягнення даної стратегічної мети можливо за умови модернізації усіх ланок освітнього процесу України, що сприятиме як загальному розвитку освіти, так і розв'язанню проблем, що існують в окремих освітніх галузях. Одним з гострих питань, що потребує глибокого системного аналізу та компетентного втручання є проблема розвитку дітей в закладах інтернатного типу.

Психологічні проблеми дітей, що виховуються в інтернатних закладах, достатньо детально досліджені І.В. Артемчук, Л.П. Виговською, В.А. Вінс, С.В. Вороновою, Л.М. Галігузовою, Я.О. Гошовським, І.В. Дубровиною, О.Б. Кізь, М.І. Лісіною, В.С. Мухіною, Л.П. Осьмак, Г.М. Прихожан, О.О. Смирновою та ін., які стверджують, що поза родиною у дитини формуються специфічні риси. Серед характеристик, притаманних вихованцям інтернатних закладів, фігурують: відчуженість, тривожність, сором'язливість, певна особистісна акцентуованість, агресивність тощо. Дані характеристики є чинниками феномену ускладненого спілкування.

Феномен ускладненого спілкування активно вивчається у психології останні 30 років. У роботах Т.О. Аржакаєвої, О.О. Бодальова, О.В. Залюбовської, Г.А. Ковальова, В.М. Куніциної, В.О. Лабунської, О.О. Леонтьєва, О.А. Лещинської, Ю.О. Менджерницької, В.А. Семиченко, О.В. Цуканової та ін. визначені загальна структура, чинники, критерії ускладненого спілкування. У дослідженнях Т.В. Василишиної, Н.Р. Вітюк, Д.У. Джонсона, Л.В. Долинської, В.І. Натарова, Л.А. Петровської, Н.В. Семілет та ін. теоретично обґрунтовані та експериментально перевірені шляхи усунення різноманітних ускладнень спілкування.

Безпосередньо особливостям спілкування вихованців інтернатних закладів присвячені дослідження М.П. Аралової, І.О. Залисіної, Т.М. Землянухиної, М.І. Лісіної, С.Ю. Мещерякової, В.С. Мухіної, Г.М. Прихожан, А.Г. Рузької, О.О. Смирнової, А.І. Сорокиної, К.І. Стрюк, Л.М. Царгородцевої та ін. Даними дослідниками виявлені суттєві відмінності спілкування вихованців інтернатних закладів від спілкування дітей, що виховуються в родині; проаналізована взаємодетермінованість особистісного розвитку дитини-сироти та певних форм і різновидів спілкування, поширених в закладах закритого типу; запропоновані шляхи оптимізації процесу спілкування вихованців інтернатних закладів тощо. Але дослідження означених авторів не вичерпують проблему ускладненого спілкування вихованців інтернатних закладів внаслідок: 1) вивчення переважно комунікативно-комунікабельних ускладнень спілкування вихованців інтернатних закладів; 2)

відсутності системного дослідження чинників ускладненого спілкування у вихованців інтернатних закладів в онтогенезі; 3) спрямованості корекційно-розвивальної роботи на окремі вияви ускладненого спілкування вихованців інтернатних закладів, без врахування базового чинника його виникнення.

Отже, незважаючи на ретельне вивчення як проблеми ускладненого спілкування, так і специфіки спілкування вихованців інтернатних закладів, у вітчизняній та зарубіжній психології бракує системних досліджень, які б у якості свого предмету всебічно проаналізували ускладнене спілкування в учнів шкіл-інтернатів. Поза увагою науковців залишилася і проблема розробки психокорекційних процедур, спрямованих на подолання ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів.

Таким чином, соціальна та психологічна значущість визначеної проблеми, її недостатнє вивчення зумовили актуальність і вибір теми нашого дисертаційного дослідження: **“Психологічна корекція ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів”**.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Тема дисертації входить до плану науково-дослідної роботи кафедри психології Інституту історії та філософії педагогічної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 7 від 30.01.2003 року) та узгоджена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 3 від 30.03.2004 року).

**Об'єкт дослідження.** Ускладнене спілкування в учнів шкіл-інтернатів.

**Предмет дослідження.** Психологічна корекція ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів.

**Мета дослідження.** Визначення специфіки та чинників ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів, розробка та апробація програми корекції ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів.

В основу нашого дослідження було покладено **припущення** про те, що:

- 1) у порівнянні зі спілкуванням учнів масових шкіл спілкування учнів шкіл-інтернатів характеризується більш значними ускладненнями;
- 2) базовим чинником специфічного комплексу чинників ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів є самотність, зумовлена кількісним та якісним дефіцитом контактів як з дорослими, так і з однолітками;

3) усунення ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів можливо шляхом їх включення у процес інтенсивного, особистісно-значущого спілкування, організованого у межах різновікової групи, об'єднаної спільною соціально значущою діяльністю.

У відповідності з поставленою метою та висунутими гіпотезами були визначені наступні **завдання дослідження:**

- 1) визначити теоретичні підходи до проблеми ускладненого спілкування;
- 2) виявити особливості та чинники ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів з дорослими та однолітками;
- 3) теоретично обґрунтувати шляхи корекції ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів;
- 4) розробити та апробувати психокорекційну програму, спрямовану на усунення ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів.

**Методологічною та теоретичною основою дослідження** виступили: Закон про Освіту; Державна програма “Освіта” (Україна XXI століття); Конвенція ООН про права дитини; системний підхід до вивчення психічного розвитку і формування особистості (К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, Б.Ф. Ломов); концепція взаємодетермінованості особистості та спілкування (Б.Г. Ананьєв, В.М. Бехтерев, Л.С. Виготський, О.Г. Злобіна, С.Л. Рубінштейн, Г.О. Хомич); загальні положення теорії ускладненого спілкування (Т.О. Аржакаєва, О.О. Бодальов, Г.А. Ковальов, В.М. Куніцина, В.О. Лабунська, О.В. Цуканова); науково-психологічні уявлення про закономірності розвитку дитини в інтернатному закладі (Л.П. Виговська, І.В. Дубровина, М.І. Лісіна, Г.М. Прихожан, О.О. Смирнова, Н.М. Толстих, Г. Фрейд); теорія депривації (Дж. Боулбі, Й. Лангмейєр, З. Матейчек, Г. Рочлін, Г. Фрейд, Е. Фурман); положення особистісно-орієнтованого підходу до психолого-педагогічного впливу (І.Д. Бех, Г.О. Китайгородська, С.І. Подмазін, С.Л. Рубінштейн, В.О. Татенко).

**Методи дослідження.** Для досягнення мети, розв'язання поставлених у дослідженні завдань, перевірки висунутих гіпотез нами була розроблена програма дослідження, реалізація якої передбачала застосування комплексу загальнонаукових методів теоретичного та емпіричного дослідження. Основними теоретичними методами були наступні: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, за допомогою яких проведені аналіз та систематизація літературних джерел, узагальнені теоретичні та практичні дані з проблеми дослідження, визначений стан її розробленості; методи теоретичного моделювання та системного аналізу при визначенні мети, гіпотез та завдань дослідження. На етапі емпіричного дослідження використовувалися наступні методи: порівняльний метод; спостереження;

психодіагностичний метод, представлений стандартизованими й проєктивними методиками; анкетування; індивідуальні і групові бесіди; психолого-педагогічний експеримент, що включав констатувальну, формувальну та контрольну частини.

Отримані у ході дослідження дані оброблялися методами математичної статистики з наступною якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням.

**Організація дослідження.** Дослідження проводилося впродовж 1999 – 2005 років у три етапи.

На *першому етапі* (1999 – 2002 рр.) проводився аналіз стану розробки проблеми ускладненого спілкування у вітчизняній та зарубіжній психології; уточнювалися мета, завдання і гіпотеза дослідження; відбувалися відбір та пілотажна апробація психодіагностичного інструментарію для проведення експерименту.

На *другому етапі* (2002 – 2004 рр.) здійснювалося експериментальне вивчення ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів за допомогою комплексу методик; розроблялася й апробувалася в експериментальній групі авторська програма корекції ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів; аналізувалися результати її впровадження порівняно з контрольною групою на основі методів математичної статистики.

На *третьому етапі* (2004 – 2005 рр.) узагальнювалися результати експериментальної роботи, перевірялася їх відповідність меті, гіпотезі та завданням дослідження; проводилося оформлення отриманих результатів у вигляді написання тексту кандидатської дисертації.

**Експериментальна база дослідження.** Дослідження проводилося на базі Сумської загальноосвітньої школи-інтернату для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також Сумської загальноосвітньої школи № 18. Дослідженням було охоплено 617 учнів з різних вікових груп: 217 молодших школярів, 200 підлітків, 200 старшокласників.

**Наукова новизна й теоретичне значення дослідження** визначається тим, що:

- *вперше* здійснено системне вивчення психологічних особливостей та чинників ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів; розроблено та апробовано опитувальник з вивчення комунікабельних ускладнень спілкування в учнів шкіл-інтернатів та опитувальник з вивчення егоїзму в учнів шкіл-інтернатів; визначено базовий чинник специфічного комплексу чинників ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів; обґрунтовано програму корекції ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів;

- *поглиблено* уявлення про особливості ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів; *удосконалено* психодіагностичний інструментарій з вивчення ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів та структуру психологічної акції як методу психокорекції;

- *набули подальшого розвитку* знання з проблеми ускладненого спілкування, уявлення про залежність між специфікою розвитку дитини у певному соціальному середовищі та формуванням у неї специфічних особистісних утворень, шляхи та методи корекції ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів.

**Практичне значення дослідження** полягає у тому, що розроблена, апробована та впроваджена система психолого-педагогічних засобів з виявлення та корекції ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів, а також методичні рекомендації щодо оптимізації сфери спілкування учнів шкіл-інтернатів можуть бути використані психологами, соціальними педагогами, вчителями, вихователями інтернатних закладів. Отримані теоретичні та експериментальні дані доповнюють окремі розділи таких навчальних курсів, як “Вікова та педагогічна психологія”, “Психокорекція”, “Соціальна психологія”, “Психологія спілкування в різновікових об’єднаннях” тощо, і можуть бути використані викладачами ВНЗ.

**Особистий внесок здобувача** полягає у виявленні психологічних особливостей та чинників ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів, обґрунтуванні та розробці програми корекції та методичних рекомендацій щодо усунення ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів.

В публікаціях у співавторстві використано результати теоретичного та експериментального дослідження автора дисертацій.

**Надійність і вірогідність** результатів дослідження забезпечувалися послідовною реалізацією теоретичних положень у вирішенні завдань емпіричного дослідження; використанням валідних і надійних взаємодоповнюючих методів, адекватних меті та завданням дослідження; репрезентативністю вибірки досліджуваних; поєднанням якісного та кількісного аналізу отриманих результатів; застосуванням методів математичної статистики; результативністю формульованого експерименту.

**Апробація та впровадження результатів дисертації.** Результати дисертаційного дослідження доповідалися й отримали схвалення на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість” (Київ 2003 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Теорія і практика особистісно-орієнтованої освіти” (Запоріжжя 2003 р.); 11-й Міжнародній науково-практичній конференції “Технології XXI ст.” (Алушта 2004 р.); 12-й Міжнародній науково-практичній конференції “Технології XXI ст.” (Алушта 2005 р.); звітних наукових конференціях Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (2001-2005 рр.); засіданнях кафедри

психології та наукових конференціях Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (2003 – 2005 рр.).

Результати дослідження впроваджено в роботу психологічної служби Сумської загальноосвітньої школи-інтернату для дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (довідка № 640 від 17.05.2005 р.); в навчально-виховний процес Сумської загальноосвітньої школи № 18 (довідка № 415 від 19.04.2005 р.); в навчально-методичну роботу Центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, керівників державних підприємств, установ та організацій Сумської облдержадміністрації (довідка № 30 від 18.03.2005 р.); в навчально-методичну роботу кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (довідка № 507 від 17.03.2005 р.).

**Публікації.** Матеріали дослідження відображено в 14 публікаціях, серед яких: 8 статей, опублікованих у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, 4 статті - у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, 2 навчально-методичних посібники.

**Структура та обсяг дисертації.** Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (323 найменування, із них 56 іноземними мовами), 5 додатків на 20 сторінках.

Робота містить 17 таблиць та 27 рисунків на 16 сторінках. Загальний обсяг дисертації - 239 сторінок, основна її частина займає 184 сторінки.

### **ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ**

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження; визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу та завдання дисертаційного дослідження; розкрито методологічні й теоретичні засади дослідження; названо методи та експериментальну базу дослідження; висвітлено наукову новизну, теоретичну та практичну цінність роботи; наведено дані про апробацію та впровадження одержаних результатів.

У **першому розділі** - *“Теоретичні підходи до вивчення проблеми ускладненого спілкування”* - дається аналітичний огляд вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури, присвяченої проблемі ускладненого спілкування; виявляється специфіка спілкування вихованців інтернатних закладів з дорослими та однолітками; розглядаються підходи до корекції ускладненого спілкування.

Аналіз літератури засвідчує неоднозначність використання терміну *“ускладнене спілкування”* (Т.О. Аржакаєва, О.В. Залюбовська, Г.А. Ковальов, В.М. Куніцина, В.О. Лабунська, О.А. Лещинська, Ю.О. Менджерницька, С.О. Ніколаєнко, О.В. Цуканова). У роботі



ми використовуємо поняття “ускладнене спілкування” у його широкому значенні, позначаючи цим терміном усі види та форми спілкування, що характеризуються як суб`єктивними переживаннями співрозмовників з приводу невідповідності актуального процесу спілкування очікуванням від нього, так і об`єктивними труднощами, що виявляються в напруженості, перериванні процесу спілкування, або відмові від його продовження.

У якості безпосередніх чинників ускладненого спілкування ми розглядаємо: 1) особистісні утворення, які змінюють характеристики спілкування, зумовлюють його ускладненість; 2) відсутність знань, вмінь, навичок встановлювати та підтримувати контакти з іншими людьми.

Розподіл ускладненого спілкування на дефіцитне, дефектне та деструктивне спілкування (класифікація В.М. Куніциної) відбувається за наступними критеріями: 1) характеристикою чинників, що призводять до ускладнень у спілкуванні; 2) ступенем проблематичності протікання процесу для суб`єкта спілкування; 3) психологічними наслідками від процесу ускладненого спілкування.

Дефіцитне спілкування - це різновид ускладненого спілкування, що характеризується незадоволеністю потреби у контактах з іншими людьми та відсутністю прагнень знайти компенсуючі засоби внаслідок глибоких особистісних порушень, таких як самотність та відчуженість.

Дефектне спілкування – це різновид ускладненого спілкування, що характеризується скороченістю контактів та спрощеністю змістовного аспекту спілкування, ненавмисним перекручуванням справжніх мотивів співрозмовника, заниженістю успішності спілкування та задоволеності спілкуванням з боку партнера. Дефектне спілкування є результатом перешкод, що створюються людиною з певними властивостями (сором`язливість, тривожність, низькоемпатичність тощо), або людиною з недостатнім рівнем вмінь та навичок ефективного спілкування.

Деструктивне спілкування – це різновид ускладненого спілкування, що визначається як суб`єктивними труднощами учасників спілкування, так і зовнішньою об`єктивованістю даних труднощів у процесі комунікації: напруженістю процесу спілкування, негативними результатами, відмовою від подальших контактів із співрозмовником. Деструктивне спілкування зумовлюється такими особистісними утвореннями суб`єкта спілкування, як конфліктність, агресивність, егоїзм тощо.

Означені положення теорії ускладненого спілкування було покладено нами в основу теоретичного та емпіричного вивчення проблеми ускладненого спілкування у вихованців інтернатних закладів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури, присвяченої проявам ускладненого спілкування у вихованців інтернатних закладів (М.П. Аралова, І.О. Залисіна, Т.М. Землянухина, М.І. Лісіна, С.Ю. Мещерякова, В.С. Мухіна, Г.М. Прихожан, А.Г. Рузьська, О.О. Смирнова, А.І. Сорокіна, К.І. Стрюк, Л.М. Царегородцева), дозволив визначити недосліджені аспекти проблеми, серед яких ми виокремили наступні: проблему самотності в учнів шкіл-інтернатів; специфіку проявів тривожності в учнів шкіл-інтернатів при спілкуванні з дорослими та однолітками; особливості співвідношення та функціонування в учнів шкіл-інтернатів емоційного, когнітивного, поведінкового аспектів емпатії; специфіку трансактних виборів вихованців шкіл-інтернатів; специфіку поведінки учнів шкіл-інтернатів в конфліктних ситуаціях; особливості прояву егоїзму учнів шкіл-інтернатів стосовно “своїх” та “чужих” тощо. Розв’язання означених питань стало завданням констатувальної частини нашого експериментального дослідження.

Специфіка предмету нашого дослідження зумовила необхідність визначення підходів до корекції ускладненого спілкування, поширених в практичній психології. Аналіз літератури з проблеми корекції ускладненого спілкування доводить, що у вітчизняній та зарубіжній психології існують значні напрацювання з корекційної роботи, спрямованої на оптимізацію різних особистісних утворень та комунікативно-комунікабельних навичок (Д.У. Джонсон, Л.В. Долинська, Г.А. Ковальов, В.О. Лабунська, В.І. Натаров, Л.А. Петровська). Водночас, спостерігається дефіцит розробок з корекційної роботи, метою якої є усунення ускладненого спілкування у вихованців інтернатних закладів.

Ми виділили декілька напрямків розв’язання проблеми корекції ускладненого спілкування у вихованців інтернатних закладів. У межах першого напрямку проблеми спілкування вихованців інтернатних закладів усуваються методами педагогічної корекції (Л.С. Дробот, Б.С. Кобзар, Є.П. Постовойтов). У межах другого напрямку усунення ускладненого спілкування у вихованців інтернатних закладів є побічним ефектом психологічного впливу, спрямованого на розв’язання завдань, що не мають безпосереднього відношення до проблеми ускладненого спілкування (В.А. Вінс, Я.О. Гошовський). В межах третього напрямку корекція ускладненого спілкування у вихованців інтернатних закладів відбувається через застосування програм, розроблених для оптимізації спілкування учнів з масових шкіл (Н.В. Алікіна, А.Г. Антонова, О.Н. Гаранец). В межах четвертого напрямку враховується специфіка розвитку дитини в інтернатному закладі, але корекційна робота спрямовується на окремі вияви ускладненого спілкування, без врахування базового чинника його виникнення (Г.М. Прихожан, Н.М. Толстих).

Таким чином, психологічна корекція ускладненого спілкування в учнів інтернатних закладів залишається актуальною проблемою, розв'язання якої стало завданням формувальної частини нашого експериментального дослідження.

**Другий розділ** - *“Чинники ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів”* - присвячено викладенню програми дослідження ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів та аналізу отриманих результатів.

Констатувальний експеримент проводився у два етапи. На першому етапі нами було обгрунтовано психодіагностичний інструментарій дослідження чинників ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів.

Підбір методик відбувався з врахуванням припущення, що учні шкіл-інтернатів, на відміну від учнів масових шкіл, мають більш значну диференціацію, по-перше, між сферою спілкування з дорослими та сферою спілкування з однолітками, по-друге, між сферою спілкування з людьми, які належать до групи вихованців певного інтернатного закладу, та сферою спілкування з людьми, які не належать до групи вихованців певного інтернатного закладу.

Для проведення констатувального експерименту нами було використано пакет взаємодоповнюючих методик, а саме: методику діагностики рівня суб'єктивного відчуття самотності (Д. Рассел, М. Фергюсон), проєктивну методику “Дерево” (Л.П. Пономаренко), методику “Взаємовідносини дитини з дорослими” (Б.В. Гутман), проєктивний тест тривожності (Р. Темпл, М. Дорки та В. Амен), методику діагностики рівня шкільної тривожності (Філіпс), методику дослідження особистісної та ситуативної тривожності (Ч.Д. Спілбергер), методику незакінчених оповідань (Т.П. Гаврилова), тест-опитувальник емпатичних тенденцій (А. Мехрабієн, Н. Епштейн), методику діагностики рівня розвитку когнітивної та поведінкової складових емпатії (В.О. Лабунська), методику “Батько – Дорослий – Дитина” (Ю. Акименко), методику вивчення комунікабельних ускладнень спілкування в учнів шкіл-інтернатів (Л.В. Долинська, Г.Є. Улунова), методику рисуночної асоціації (С. Розенцвейг), методику діагностики соціально-психологічних установок особистості у мотиваційній сфері (О.Ф. Потьомкіна), методику вивчення егоїзму в учнів шкіл-інтернатів (Л.В. Долинська, Г.Є. Улунова).

На другому етапі нами було здійснено порівняльний аналіз результатів дослідження ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів та учнів масових шкіл. Даний аналіз дозволив констатувати наявність в учнів з інтернатних закладів усіх різновидів ускладненого спілкування: дефіцитного, дефектного та деструктивного (див. табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика чинників ускладненого спілкування  
в учнів зі школи-інтернату та в учнів з масової школи

РІЗНОВИДИ ускладненого спілкування	Чинники ускладненого спілкування		Заклади:							
			інтернат			школа				
			Домінуючі рівні:							
			високий	середній	низький	високий	середній	низький		
Дефіцитне	Самотність		+						+	
Дефектне	Тривожність	особистісна	+					+		
		при спілкуванні з дорослими	+						+	
		при спілкуванні з однолітками		+					+	
	Емпатія	емоційний аспект			+		+			
		когнітивний аспект			+		+			
		поведінковий аспект			+		+			
	Трансактні профілі	при спілкуванні з дорослими	Дитина > Дорослий > Батько				Дитина > Дорослий > Батько			
		при спілкуванні з однолітками	Батько > Дорослий > Дитина				Дорослий > Батько > Дитина			
Деструктивне	Егоїзм	при спілкуванні зі "своїми"			+				+	
		при спілкуванні з "чужими"	+						+	
	Конфліктність	при спілкуванні з дорослими	спрямованість реакцій	E > I > M			I > M > E			
			тип реакцій	OD > ED > NP			NP > ED > OD			
при спілкуванні з однолітками		спрямованість реакцій	E > M > I			M = I > E				
		тип реакцій	NP > OD > ED			NP > OD > ED				

Показником дефіцитного спілкування в учнів шкіл-інтернатів є високий рівень самотності (за  $\chi^2$ -критерієм 0,01 рівні значущості).

Показниками дефектного спілкування в учнів шкіл-інтернатів є високий рівень особистісної тривожності (за  $\chi^2$ -критерієм 0,01 рівні значущості); високий рівень ситуативної тривожності при спілкуванні з дорослими (за  $\chi^2$ -критерієм 0,01 рівні значущості); низький рівень емоційного, когнітивного та поведінкового аспектів емпатії (за  $\chi^2$ -критерієм 0,01 рівні значущості); стереотипність у трансактних виборах, що виявляється в домінуванні позиції “Дитини” при спілкуванні з дорослими (за  $\chi^2$ -критерієм 0,01 рівні значущості) та домінуванні позиції “Батька” при спілкуванні з однолітками (за  $\chi^2$ -критерієм 0,05 рівні значущості).

Показниками деструктивного спілкування в учнів шкіл-інтернатів є високий рівень егоїзму при спілкуванні з людьми, що не належать до групи вихованців інтернатного закладу (за  $\chi^2$ -критерієм 0,01 рівні значущості); неконструктивні реакції у конфліктних ситуаціях як з дорослими, так і з однолітками, а саме: екстрапунітивні реакції при спілкуванні з дорослими та однолітками (за  $\chi^2$ -критерієм 0,01 рівні значущості), реакції за типом фіксації на перешкоді при спілкуванні з дорослими (за  $\chi^2$ -критерієм 0,01 рівні значущості).

Аналіз результатів констатувальної частини експерименту дозволив визначити, що базовим чинником специфічного комплексу чинників ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів є самотність. Отже, дефіцитне спілкування, чинником якого є самотність, є визначальним по відношенню до дефектного спілкування, чинниками якого є тривожність, низькоемпатичність, комунікабельні ускладнення, та деструктивного спілкування, чинниками якого є конфліктність та егоїзм.

У **третьому розділі** - *“Психологічна корекція специфічного комплексу чинників ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів”* - розкрито теоретичні засади формуального експерименту; визначено психолого-педагогічні умови усунення ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів; представлено апробовану нами систему корекційної роботи; проаналізовано результати її впровадження; виявлено динаміку чинників ускладненого спілкування в експериментальній та контрольній групах.

Визначальність дефіцитного спілкування відносно дефектного спілкування та деструктивного спілкування, доведена результатами констатувальної частини експерименту, зумовила необхідність здійснення корекції ускладненого спілкування у вихованців інтернатних закладів через подолання їх комунікативної депривованості.

Комунікативна депривованість вихованців інтернатних закладів пов’язана з відсутністю або обмеженістю контактів з батьками (або людьми, які їх заміщують) та специфічними

умовами розвитку досвіду спілкування та контактів дитини в інтернатному закладі (І.В. Дубровина, М.І. Лісіна, Г.М. Прихожан, Н.М. Толстих).

Аналіз факторів, що зумовлюють виникнення проблем у спілкуванні вихованців інтернатних закладів, дозволив нам констатувати обмеженість застосування особистісно-орієнтованого підходу при організації педагогічного процесу в закладах закритого типу. Отже, корекція ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів вимагає особистісно-орієнтованого підходу (І.Д. Бех, Г.О. Китайгородська, С.І. Подмазін, С.Л. Рубінштейн, В.О. Татенко).

Чинником особистісно-орієнтованої корекції ускладненого спілкування є включення вихованців інтернатних закладів у різновікові групи. Необхідною умовою просоціальності різновікової групи є суспільно-корисна, творча діяльність її членів (Є.В. Анохін, Ю.В. Гербеєв, Л.В. Попов). Дана діяльність повинна бути організована так, щоб вона сприймалася дітьми, які входять у групу, як природна, вільна форма власної активності. Такою формою активності, вже засвоєною дітьми шкільного віку, є гра (М.Р. Бітянова, Д.Б. Ельконін, О.М. Леонтьєв).

Психологічна акція як різновид “великої гри” відповідає вимогам особистісно-орієнтованої корекції та дозволяє реалізувати мету й завдання корекції ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів. З метою підвищення ефективності корекційної роботи ми ввели в структуру психологічної акції етап аналізу гри.

Психологічну акцію ми присвятили Дню Незалежності України. Вибір тематики психологічної акції здійснювався з врахуванням того, що народна педагогіка з її результативними методами, засобами та прийомами (рідною мовою, усною народною творчістю, народним мистецтвом, народними традиціями, обрядами) є першоосновою національної педагогічної системи.

Мета формувального експерименту полягала в корекції ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів.

У якості критеріїв добору в корекційну групу виступав специфічний комплекс чинників ускладненого спілкування, серед яких самотність була базовим чинником.

Формувальний експеримент проводився у три етапи: підготовчий, основний, заключний. На підготовчому етапі створювалася корекційна група, проводилася адаптація психокорекційних завдань до специфіки корекційної групи.

У ході основного етапу корекційної роботи, що включав 12 заходів психологічної акції “Ми – діти України”, вирішувалися такі завдання: 1) зменшення комунікативної

депривованості вихованців інтернатного закладу; 2) усунення (зменшення) дисгармонійних особистісних властивостей, що є чинниками ускладненого спілкування; 3) розвиток комунікативно-комунікабельних умінь та навичок; 4) формування та розвиток патріотизму та моральних якостей.

Заходи психологічної акції проводилися раз на місяць по 75-90 хвилин кожне. У заходах брали участь 30 учнів різного віку, розподілені на дві підгрупи. Кожний захід супроводжувався рефлексивним аналізом гри, організованим у межах кожної підгрупи. Тривалість етапу обговорення - 45-60 хвилин.

Заключний етап формувального експерименту слугував підведенню підсумків проведеної корекційної роботи та осмисленню динаміки чинників ускладненого спілкування в учнів школи-інтернату у процесі психокорекції. Для виявлення кількісних та якісних змін нами було проведено контрольний експеримент.

У членів експериментальної групи в результаті проведення формувального експерименту в динаміці чинників ускладненого спілкування ми виділили три категорії змін.

До першої категорії належать зміни в співвідношенні рівнів чинників ускладненого спілкування у членів корекційної групи за  $\chi^2$ -критерієм на 0,01 рівні значущості. Так, в результаті формувального експерименту у членів корекційної групи за  $\chi^2$ -критерієм на 0,01 рівні значущості зафіксовано середній рівень самотності, середній рівень ситуативної тривожності при спілкуванні з дорослими та однолітками, середній рівень когнітивного аспекту емпатії, активний рівень позицій “Дитини” та “Дорослого” при спілкуванні з дорослими, активний рівень позицій “Батька” та “Дорослого” при спілкуванні з однолітками, низький рівень егоїзму при спілкуванні зі “своїми”, домінування реакцій за типом фіксації на задоволенні потреби при спілкуванні з однолітками.

До другої категорії належать зміни в співвідношенні рівнів чинників ускладненого спілкування у членів корекційної групи, але при відсутності статистично значущих відмінностей за  $\chi^2$ -критерієм на 0,01 рівні значущості. Так, в результаті формувального експерименту у членів корекційної групи на нестатистично значущому рівні відзначено перевагу середнього рівня поведінкового аспекту емпатії, домінування реакцій за типом фіксації на задоволенні потреби при спілкуванні з дорослими, домінування імпульсивних реакцій при спілкуванні з однолітками.

До третьої категорії належать зміни в межах показників певних рівнів чинників ускладненого спілкування у членів корекційної групи при відсутності змін у співвідношенні

між даними рівнями. Так, в результаті формувального експерименту у членів корекційної групи зафіксовано несуттєве зменшення кількості учнів з високим рівнем особистісної тривожності, низьким рівнем емоційного аспекту емпатії, високим рівнем егоїзму при спілкуванні з “чужими”, екстрапунітивними реакціями при спілкуванні з дорослими.

У таблиці 2 наведено дані, які засвідчують динаміку чинників ускладненого спілкування у членів експериментальної групи в результаті участі в корекційній роботі та відсутність динаміки чинників ускладненого спілкування у членів контрольної групи.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика динаміки чинників ускладненого спілкування в учнів зі школи-інтернату з експериментальної та контрольної груп

Ізновиди ускладненого спілкування	Чинники ускладненого спілкування		Групи:							
			експериментальна			контрольна				
			Домінуючі рівні:							
			високий	середній	низький	високий	середній	низький		
Дефіцит	не	Самотність			+		+			
Дефектне	Тривожність	особистісна		+			+			
		при спілкуванні з дорослими			+		+			
		при спілкуванні з однолітками			+		+			
	Емпатія	емоційний аспект				+				+
		когнітивний аспект			+					+
		поведінковий аспект			+					+
	Трансактні позиції	при спілкуванні з дорослими	Дитина		+		+			
			Дорослий		+					+
			Батько			+				+
		при спілкуванні з однолітками	Дитина			+				+
			Дорослий		+					+
			Батько		+		+			
Егоїзм		при спілкуванні зі “своїми”				+		+		



		при спілкуванні з “чужими”		+			+		
Конфліктність	при спілкуванні з дорослими	спрямованість реакцій		E > M > I		E > I > M			
		тип реакцій		NP > OD > ED		OD > ED > NP			
	при спілкуванні з однолітками	спрямованість реакцій		M > E > I		E > M > I			
		тип реакцій		NP > OD > ED		OD > ED > NP			

Таким чином, в результаті проведення формувального експерименту за розробленою нами програмою корекції ускладненого спілкування в учнів школи-інтернату, що брали участь в корекційній роботі, було усунено певні чинники з трьох різновидів ускладненого спілкування: дефіцитного, дефектного, деструктивного.

У контрольній групі статистично вірогідних змін у чинниках ускладненого спілкування не виявлено. Консультативна робота з членами контрольної групи була поведена після закінчення формувального експерименту.

Отримані дані підтвердили висунуту гіпотезу і дозволили сформулювати практичні рекомендації щодо профілактики та корекції ускладненого спілкування у вихованців закладів закритого типу.

Узагальнення результатів проведеного дослідження дало підстави зробити наступні висновки.

### ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні представлено теоретичне узагальнення та експериментальне вирішення проблеми ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів, яке полягає у виявленні специфіки та чинників ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів, розробці програми корекції ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів.

1. Ускладнене спілкування – це усі види та форми спілкування, що характеризуються як суб’єктивними переживаннями співрозмовників з приводу невідповідності актуального процесу спілкування очікуванням від нього, так і об’єктивними труднощами, що виявляються в напруженості, перериванні процесу спілкування, або відмові від його продовження.

2. Чинниками ускладненого спілкування є наступні: 1) особистісні утворення, які змінюють характеристики спілкування, зумовлюють його ускладненість; 2) відсутність знань, вмінь та навичок встановлювати та підтримувати контакти з іншими людьми.

3. Розподіл ускладненого спілкування на дефіцитне, дефектне та деструктивне спілкування відбувається за наступними критеріями: 1) характеристикою чинників, що призводять до ускладнень у спілкуванні; 2) ступенем проблематичності протікання процесу для суб'єкта спілкування; 3) психологічними наслідками від процесу ускладненого спілкування.

Дефіцитне спілкування - це різновид ускладненого спілкування, що характеризується незадоволеністю потреби у контактах з іншими людьми та відсутністю прагнень знайти компенсуючі засоби внаслідок глибоких особистісних порушень, таких як самотність та відчуженість.

Дефектне спілкування – це різновид ускладненого спілкування, що характеризується скороченістю контактів та спрощеністю змістовного аспекту спілкування, ненавмисним перекручуванням справжніх мотивів співрозмовника, заниженістю успішності спілкування та задоволеності спілкуванням з боку партнера. Дефектне спілкування є результатом перешкод, що створюються людиною з певними властивостями (сором'язливість, тривожність, низькоемпатичність тощо), або людиною з недостатнім рівнем вмінь та навичок ефективного спілкування.

Деструктивне спілкування – це різновид ускладненого спілкування, що визначається як суб'єктивними труднощами учасників спілкування, так і зовнішньою об'єктивованістю даних труднощів у процесі комунікації: напруженістю процесу спілкування, негативними результатами, відмовою від подальших контактів із співрозмовником. Деструктивне спілкування зумовлюється особистісними утвореннями суб'єкта спілкування, такими як конфліктність, агресивність, егоїзм тощо.

4. Для учнів з інтернатних закладів є характерними усі різновиди ускладненого спілкування: дефіцитне, дефектне та деструктивне. Показником дефіцитного спілкування в учнів шкіл-інтернатів є високий рівень самотності. Показниками дефектного спілкування в учнів шкіл-інтернатів є високий рівень особистісної тривожності, високий рівень ситуативної тривожності при спілкуванні з дорослими, низький рівень емоційного, когнітивного та поведінкового аспектів емпатії, стереотипність у транзактних виборах як при спілкуванні з дорослими, так і при спілкуванні з однолітками. Показниками деструктивного спілкування в учнів шкіл-інтернатів є неконструктивні реакції у конфліктних ситуаціях як з дорослими, так і

з однолітками, та високий рівень егоїзму при спілкуванні з людьми, що не належать до групи вихованців інтернатного закладу.

5. Чинники ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів утворюють специфічний комплекс, базовим чинником якого є самотність. Дефіцитне спілкування, чинником якого є самотність, є визначальним по відношенню до дефектного спілкування, чинниками якого є тривожність, низькоемпатичність, комунікабельні ускладнення, та деструктивного спілкування, чинниками якого є конфліктність та егоїзм.

6. Подолання комунікативної депривованості вихованців інтернатних закладів є провідним чинником корекції ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів. Різновікові групи, включені у психологічну акцію як форму соціально значущої діяльності, є засобом подолання комунікативної депривованості вихованців у межах школи-інтернату. Означені групи дозволяють реалізувати принципи особистісно-орієнтованого підходу та оптимізувати досвід спілкування учнів шкіл-інтернатів.

7. Розроблена та апробована програма корекції ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів є ефективною в усуненні наступних чинників ускладненого спілкування: високого рівня самотності, високого рівня ситуативної тривожності при спілкуванні з дорослими та однолітками, низького рівня когнітивного аспекту емпатії, домінуючого рівня позиції “Дитини” та епізодичного рівня позиції “Дорослого” при спілкуванні з дорослими, домінуючого рівня позиції “Батька” та епізодичного рівня позиції “Дорослого” при спілкуванні з однолітками, середнього рівня егоїзму при спілкуванні з іншими вихованцями інтернатного закладу, домінування реакцій за типом фіксації на перешкоді при спілкуванні з однолітками.

Проведене дисертаційне дослідження є закінченою науково-дослідною роботою, однак воно не вичерпує всіх аспектів даної проблеми. Перспективи її вивчення пов’язані з диференційованим дослідженням ускладненого спілкування у різних категорій вихованців інтернатних закладів: дітей, які мають контакт з близькими, та дітей, спілкування яких обмежено виключно групою мешканців інтернату; вихованців чоловічої та вихованців жіночої статі; вихованців, що з народження мешкають в закладі закритого типу, та вихованців, що поступають в інтернатний заклад більш дорослими; біологічних та соціальних сиріт тощо. Необхідна також подальша розробка адекватних методів психодіагностики ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів.

**Результати дослідження відображено у таких публікаціях автора:**

1. Улунова Г.Є Специфіка спілкування вихованців інтернатних закладів молодшого шкільного віку з дорослими // Психологія. Збірник наукових праць НПУ імені М.П. Драгоманова. Вип. 17. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2002. – С. 182 – 186.

2. Улунова Г.Є Особливості спілкування молодших школярів – вихованців шкіл-інтернатів з однолітками // Психологія. Збірник наукових праць НПУ імені М.П. Драгоманова. Вип. 18. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2002. – С. 138 – 142.

3. Улунова Г.Є. Самотність як чинник виникнення ускладнень спілкування в учнів шкіл-інтернатів // Психологія. Збірник наукових праць НПУ імені М.П. Драгоманова. Вип. 20. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. – С. 144 – 153.

4. Улунова Г.Є. Порівняльний аналіз динаміки емоційної складової емпатії в учнів шкіл-інтернатів та учнів масових шкіл // Психологія. Збірник наукових праць НПУ імені М.П. Драгоманова. Вип. 24. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. – С. 90-98.

5. Улунова Г.Є. Порівняльний аналіз динаміки тривожності в учнів масових шкіл та шкіл-інтернатів // Психологія. Збірник наукових праць НПУ імені М.П. Драгоманова. Вип. 25. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. – С. 120 – 129.

6. Долинська Л.В., Улунова Г.Є. Проблема порівняльного дослідження егоїзму у вихованців інтернатного закладу та учнів масової школи // Психологія. Збірник наукових праць НПУ імені М.П. Драгоманова. Вип. 22. - К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. – С. 59-69.

У статті авторськими є розробка та апробація діагностичного інструментарію з вивчення егоїзму в учнів шкіл-інтернатів.

7. Долинська Л.В., Улунова Г.Є. Проблема дослідження комунікабельних ускладнень спілкування у молодших школярів шкіл-інтернатів // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологія. Збірник наукових праць. Вип. 3 (27). - К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – С. 91-101.

У статті авторськими є розробка та апробація діагностичного інструментарію з вивчення трансактних позицій в учнів шкіл-інтернатів.

8. Ніколаєнко С.О., Улунова Г.Є. Психологічний аналіз ускладненого спілкування // Актуальні проблеми психології. Том I: Зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д., Карамушки Л.М. – К.: Міленіум, 2004. – Вип. 12. – С. 103-107.

У статті авторськими є аналіз підходів до проблеми ускладненого спілкування, визначення чинників та критеріїв ускладненого спілкування.

9. Улунова Г.Є. Деякі психологічні особливості ускладненого спілкування вихованців інтернатних закладів // “Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість”: Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 27-28 березня 2003 р.; У 5-ти т. / Відп. ред. М.І. Шкіль. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – Т. 4. – С. 346 - 349.

10. Улунова Г.Є. Різновікові групи як чинник особистісно-орієнтованої корекції ускладнень спілкування вихованців інтернатних закладів // “Теорія і практика особистісно-орієнтованої освіти”: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 8 – 10 квітня 2003 р. (2 частина). – Київ – Запоріжжя: Просвіта, 2003. – С. 296 - 299.

11. Улунова Г.Є. Сутність великої гри та можливості її застосування у підготовці викладачів // “Технології ХХІ сторіччя”: Збірник матеріалів з 11-ї міжнародної науково-методичної конференції - Алушта, 2004. – С. 12-15.

12. Улунова Г.Є. До проблеми корекції ускладненого спілкування учнів шкіл-інтернатів // “Технології ХХІ сторіччя”: Збірник матеріалів з 12-ї міжнародної науково-методичної конференції - Алушта, 2005. – С. 152-158.

13. Улунова Г.Є. Психологія ускладненого спілкування в професійних колективах: Навчально-методичний посібник для слухачів центрів перепідготовки та підвищення кваліфікації. - Суми: Нота бене, 2005. – 88 с.

14. Долинська Л.В., Улунова Г.Є. Ускладнене спілкування в учнів шкіл-інтернатів. Навчально-методичний посібник. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – 119 с.

У навчально-методичному посібнику авторськими є аналіз підходів до проблеми ускладненого спілкування, визначення специфіки та чинників ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів, розробка програми корекції ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів.

## АНОТАЦІЇ

**Улунова Г.Є. Психологічна корекція ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів. – Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2006 р.

Дисертація присвячена проблемі корекції ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів. Здійснений аналіз змісту понять “ускладнене спілкування”, “дефіцитне спілкування”, “дефектне спілкування”, “деструктивне спілкування”. Визначені чинники та критерії ускладненого спілкування. Проаналізований стан розробки проблеми корекції ускладненого спілкування у вітчизняній та зарубіжній літературі.

Удосконалений психодіагностичний інструментарій з вивчення ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів. Розроблені та апробовані опитувальник з вивчення комунікабельних ускладнень спілкування в учнів-шкіл інтернатів та опитувальник з вивчення егоїзму в учнів шкіл-інтернатів.

Поглиблені уявлення про особливості ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів. Досліджені чинники ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів. Визначений базовий чинник специфічного комплексу чинників ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів.

Розроблена та експериментально перевірена програма з корекції ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів.

**Ключові слова:** ускладнене спілкування, дефіцитне спілкування, дефектне спілкування, деструктивне спілкування, комунікативна депривація, самотність, тривожність, емпатія, егоїзм, конфліктність, особистісно-орієнтований підхід.

**Улунова А.Е. Психологическая коррекция затруднённого общения у учащихся школ-интернатов.** – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2006 г.

Диссертация посвящена проблеме коррекции затруднённого общения у учащихся школ-интернатов. Представлены анализ и обобщение научных подходов к изучению затруднённого общения, на основе которых раскрыта сущность понятия “затруднённое общение”, определены факторы и критерии затруднённого общения, выделены неисследованные аспекты проблемы затруднённого общения у учащихся школ-интернатов.

В психолого-педагогической литературе под “затруднённым общением” подразумеваются все виды и формы общения, характеризующиеся как субъективными переживаниями

собеседников по поводу несоответствия актуального процесса общения ожиданиям от него, так и объективными трудностями, выявляющимися в напряжённости, прерывании процесса общения, или отказе от его продолжения.

Затруднённое общение подразделяется на дефицитное, дефектное и деструктивное общение на основе следующих критериев: 1) характеристики факторов, обуславливающих затруднения в общении; 2) степени проблематичности протекания процесса для субъекта общения; 3) психологических последствий от процесса затруднённого общения.

С целью исследования неизученных аспектов проблемы затруднённого общения у учащихся школ-интернатов нами был усовершенствован психодиагностический инструментарий, разработаны и апробированы опросник по изучению коммуникабельных затруднений в общении учащихся школ-интернатов и опросник по изучению эгоизма у учащихся школ-интернатов.

Исследованы факторы затруднённого общения у учащихся школ-интернатов. Установлено, что для учащихся школ-интернатов характерны три разновидности затруднённого общения: дефицитное, дефектное, деструктивное. Выявлено, что одиночество является базовым фактором специфического комплекса факторов затруднённого общения учащихся школ-интернатов.

Доказано, что у учащихся школ-интернатов существует существенная дифференциация между сферой общения со взрослыми и сферой общения со сверстниками, между сферой общения с людьми, которые принадлежат к группе воспитанников определённого интернатного учреждения, и сферой общения с людьми, которые не относятся к группе воспитанников определённого интернатного учреждения.

Обоснована необходимость коррекции затруднённого общения учащихся школ-интернатов через уменьшение их коммуникативной депривованности. Доказано, что разновозрастные группы, объединённые социально значимой активностью, являются фактором личностно-ориентированной коррекции затруднённого общения учащихся школ-интернатов. Психологическая акция определена как социально значимая форма активности разновозрастной группы.

Разработана и экспериментально апробирована программа коррекции затруднённого общения учащихся школ-интернатов, в результате проведения которой у членов экспериментальной группы на статистически значимом уровне зафиксирована динамика следующих факторов затруднённого общения: высокого уровня одиночества, высокого уровня ситуативной тревожности при общении со взрослыми и сверстниками, низкого уровня

когнитивного аспекта эмпатии, доминирующего уровня позиции “Ребёнка” и эпизодического уровня позиции “Взрослого” при общении со взрослыми, доминирующего уровня позиции “Родителя” и эпизодического уровня позиции “Взрослого” при общении со сверстниками, среднего уровня эгоизма при общении с другими воспитанниками интернатного учреждения, доминирования реакций по типу фиксации на препятствии при общении со сверстниками.

Перспективным направлением дальнейшей исследовательской работы является дифференцированное изучение затруднённого общения у различных категорий учащихся школ-интернатов, разработка адекватных методов психодиагностики затруднённого общения.

**Ключевые слова:** затруднённое общение, дефицитное общение, дефектное общение, деструктивное общение, коммуникативная депривация, одиночество, тревожность, эмпатия, эгоизм, конфликтность, личностно-ориентированный подход.

**Ulunova A.E. Psychological correction of miscommunication among pupils of boarding schools. - Manuscript.**

The dissertation for the searching of candidate in psychology degree in the speciality 19.00.07 - pedagogical and age psychology. - National pedagogical university named after M.P.Dragomanova, Kyiv, 2006.

The dissertation deals with correction of the miscommunication among pupils of boarding schools. The contents of concepts "miscommunication", "scarce communication", "defective communication", "destructive communication" were analysed. The factors and criteria of miscommunication are defined.

The psychodiagnostic toolkit applied for studying the miscommunication among pupils of boarding schools is improved. A questionnaire on studying sociable difficulties in communication among pupils of boarding schools and a questionnaire on studying egoism displays among pupils of boarding schools are developed and approved.

The ideas about peculiarities miscommunication among pupils of boarding schools are extended. The factors of the boarding schools pupils` miscommunication are investigated. The base factor of the specific factors complex concerning miscommunication among pupils of boarding schools is defined.

The program on correction of the boarding schools pupils` miscommunication is developed and experimentally checked.

**Key words:** miscommunication, scarce communication, defective communication, destructive communication, communicative deprivation, loneliness, anxiety, empathy, egoism, conflictness, personal-guided approach.